

Original Makale / Original Article

Kent sosyolojisinde eşitsizlik ve direniş: Lefebvre, Harvey ve Castells'in izinde kuramsal bir tartışma

Inequality and resistance in urban sociology: A theoretical discussion in the footsteps of Lefebvre, Harvey, and Castells

Murat DEMİR

Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Sarıgöl Meslek Yüksekokulu, Manisa, Türkiye

Manisa, Sarıgöl Vocational School, Celâl Bayar University, Manisa, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Hakkında

Geliş tarihi: 16 Haziran 2025

Revizyon Tarihi: 20 Nisan 2026

Kabul tarihi: 26 Mayıs 2026

Anahtar kelimeler:

Direniş pratikleri, Kent sosyolojisi, Mekânsal adalet, Neoliberal kentleşme, Kent hakkı

ARTICLE INFO

Article history

Received: 16 June 2025

Revised: 20 April 20 2026

Accepted: 26 May 2026

Key words:

Resistance practices, urban sociology, spatial justice, neoliberal urbanization, right to the city

ÖZ

Kentler, yalnızca fiziksel yapılar değil; sınıfsal, kültürel ve mekânsal dışlama biçimlerinin yeniden üretildiği toplumsal alanlardır. Bu çalışma, neoliberal kentleşme süreçlerinin söz konusu dışlama biçimlerini nasıl derinleştirdiğini Henri Lefebvre, David Harvey ve Manuel Castells'in kuramsal yaklaşımlarından hareketle eleştirel bir çerçevede incelemektedir. Lefebvre'nin "mekânın üretimi" ve "kent hakkı", Harvey'in "birikim yoluyla el koyma" ve "mekânsal adalet", Castells'in ise "ağ toplumu" ve "kentsel toplumsal hareketler" kavramsallaştırmaları doğrultusunda, kentlerin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasal ve kültürel mücadele alanları olduğu ortaya konmaktadır. Türkiye'den Sulukule, Tarlabası ve Fikirtepe örnekleri üzerinden mekânsal dönüşüm süreçleri analiz edilmekte; dışlama mekanizmaları ile bu süreçlere karşı gelişen, dijital aktivizm dâhil, çok katmanlı direniş pratikleri değerlendirilmektedir. Ayrıca Brezilya, Fransa ve ABD'den seçilmiş örnekler aracılığıyla tartışma karşılaştırmalı bir bağlama taşınmaktadır. Çalışma, literatürde çoğu zaman ayrı ele alınan bu üç kuramsal yaklaşımı Türkiye'deki kentsel dönüşüm örnekleriyle birlikte düşünerek neoliberal kentleşme, dışlanma ve direniş arasındaki ilişkiyi çok boyutlu biçimde tartışmaktadır. Son olarak çalışma, toplumsal dışlanmayı azaltma, katılımı güçlendirme ve mekânsal adaleti destekleme ekseninde bazı politika çıkarımları sunmaktadır.

Atıf için yazım şekli: Demir M. Kent sosyolojisinde eşitsizlik ve direniş: Lefebvre, Harvey ve Castells'in izinde kuramsal bir tartışma. Yıldız Sos Bil Ens Der 2026;10:1:1–11.

ABSTRACT

Cities are not merely physical structures but social spaces in which forms of class-based, cultural, and spatial exclusion are reproduced. This study critically examines how neoliberal urbanization deepens such forms of exclusion by drawing on the theoretical perspectives of Henri Lefebvre, David Harvey, and Manuel Castells. Building on Lefebvre's concepts of the production of space and the right to the city, Harvey's notions of accumulation by dispossession

*Sorumlu yazar / Corresponding author

*E-mail address: muratdemir33@gmail.com

Published by Yıldız Technical University, İstanbul, Türkiye

This is an open access article under the CC BY-NC license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

and spatial justice, and Castells' framework of the network society and urban social movements, the study demonstrates that cities constitute arenas of not only economic but also political and cultural struggle. Focusing on the Turkish cases of Sulukule, Tarlabası, and Fikirtepe, the paper analyzes processes of spatial transformation and explores the mechanisms of exclusion alongside the multi-layered forms of resistance that emerge in response, including digital activism. In addition, selected examples from Brazil, France, and the United States are used to situate the discussion within a broader comparative context. Rather than proposing a comprehensive theoretical model, the study brings these three approaches into dialogue and examines the relationship between neoliberal urbanization, exclusion, and resistance through selected empirical cases. Finally, the paper offers a set of policy implications aimed at reducing social exclusion, enhancing participation, and promoting spatial justice in urban planning.

Cite this article as: Demir M. Inequality and resistance in urban sociology: A theoretical discussion in the footsteps of Lefebvre, Harvey, and Castells. Yıldız Sos Bil Ens Der 2026;10:1:1–11.

GİRİŞ

Kentler, günümüzde yalnızca nüfusun yoğunlaştığı yaşam alanları değil; aynı zamanda eşitsizliklerin derinleştiği, çıkar çatışmalarının yoğunlaştığı ve toplumsal mücadelelerin şekillendiği mekânlardır (Soja, 2010). Kapitalist üretim ilişkilerinin tarihsel olarak kent mekânını şekillendirdiği bu bağlamda, 1980 sonrası küresel ölçekte yaygınlaşan neoliberal politikalar, kentleşme süreçlerini hızlandırmakla kalmamış; aynı zamanda sınıfsal, kültürel ve mekânsal dışlama biçimlerini de kurumsallaştırmıştır (Harvey, 2005; Peck & Tickell, 2002). Özellikle konutun metalaşması, kamusal alanların özelleştirilmesi ve altyapı yatırımlarının sermaye odaklı planlanması, kentsel yaşamı adil olmaktan uzaklaştırmakta; dezavantajlı gruplar için barınma, katılım ve temsil krizine yol açmaktadır (Lefebvre, 1996; Brenner, Marcuse & Mayer, 2012).

Bu bağlamda kent sosyolojisinin temel sorularından biri, “kent kimin içindir?” sorusudur. Bu çalışma, bu soruyu Henri Lefebvre, David Harvey ve Manuel Castells’in kuramsal yaklaşımları çerçevesinde ele almakta; kent mekânında gerçekleşen dönüşüm süreçlerini ve bu süreçlerdeki dışlama pratiklerini eleştirel biçimde incelemektedir. Lefebvre’nin *The Production of Space (Mekânın Üretimi)* eserinde kavramsallaştırdığı “mekânın üretimi” ve “kent hakkı” (Lefebvre, 1991b; Purcell, 2002); Harvey’in “birikim yoluyla el koyma” ve “mekânsal adalet” analizleri (Harvey, 2008); Castells’in ise *The Rise of the Network Society (Ağ Toplumu)* ile çerçevelediği “ağ toplumu” ve “kentsel toplumsal hareketler” çözümlemeleri (Castells, 1996, 2010) çalışma boyunca teorik çerçevenin temel dayanaklarını oluşturmaktadır.

Çalışmanın temel amacı, neoliberal kentleşmenin yalnızca fiziksel bir yeniden yapılanma süreci olmadığını; aynı zamanda sınıfsal tahakküm, kültürel homojenleştirme ve toplumsal dışlama süreçlerini mekânsal düzlemde yeniden ürettiğini ortaya koymaktır (Bartu Candan & Kolluoğlu, 2008). Bu amaç doğrultusunda Türkiye’den seçilen üç örnek olay: Sulukule, Fikirtepe ve Tarlabası, hem dışlama

dinamiklerini hem de direniş biçimlerini görünür kılmak amacıyla analiz edilmiştir.

Bu çalışma, kent sosyolojisinde neoliberal kentleşmeyi açıklayan temel yaklaşımlar arasında kuramsal bir köprü kurmayı hedeflemektedir. Literatürde genellikle bağımsız ele alınan Lefebvre, Harvey ve Castells’in perspektifleri, bu metinde birbirini tamamlayan boyutlarıyla ilişkisel bir sentez denemesi olarak bir araya getirilmektedir. Makale, söz konusu kuramcıların kapsamlı teorilerine dair karşılaştırmalı bir giriş sunarak, Türkiye ve dünya örnekleri üzerinden bu teorik kesişimlerin saha analizleri için sunduğu imkânları tartışmaya açmaktadır. Sulukule, Tarlabası ve Fikirtepe örnekleri üzerinden yapılan çözümleme, yalnızca teorik değil, saha temelli gözlemlerle de desteklenmiş güncel bir değerlendirme sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Türkiye kentleşmesine dair eleştirel bir çerçeve üretmekte; aynı zamanda kent hakkı, dijital kamusalılık ve müşterek mekânlar gibi güncel tartışmalara kuramsal düzeyde yenilikçi bir perspektif kazandırmaktadır.

Son olarak, bu çalışma yalnızca kuramsal bir literatür derlemesi olmanın ötesine geçerek, kuramla saha arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmeye davet eden bir yapıda kurgulanmıştır. Böylece kent sosyolojisine eleştirel, politik ve etik bir duyarlılık kazandırmayı ve sosyal bilimlerde eleştirel yaklaşımların kent çalışmalarıyla nasıl buluşabileceğini göstermeyi amaçlamaktadır (Eraydın & Taşan-Kok, 2013; Şengül, 2001).

YÖNTEM

Bu çalışma, kent sosyolojisine dair kuramsal yaklaşımları Türkiye’deki neoliberal kentleşme örnekleriyle ilişkilendiren, eleştirel ve karşılaştırmalı bir analiz çerçevesiyle kurgulanmıştır. **Nitel araştırma yaklaşımı** doğrultusunda, eleştirel doküman analizi (Bowen, 2009) ve **karşılaştırmalı vaka incelemesi** yöntemleri (Yin, 2003) birlikte kullanılmıştır.

Çalışma üç temel düzlemde yapılandırılmıştır:

- **Kuramsal düzeyde**, Henri Lefebvre, David Harvey ve Manuel Castells’in kentleşme, mekânsal adalet

ve direniş üzerine geliştirdikleri yaklaşımlar temel alınmıştır.

- **Yerel düzeyde**, İstanbul'da neoliberal dönüşümün simgesel örnekleri olan Sulukule, Tarlabası ve Fikirtepe mahallerine odaklanılmış; bu alanlara dair akademik çalışmalar, raporlar, medya içerikleri ve kamuya açık proje belgeleri analiz edilmiştir.
- **Küresel düzeyde**, Rio de Janeiro, Paris banliyöleri ve New York gibi şehirlerde yaşanan benzer dönüşüm süreçleriyle karşılaştırma yapılmıştır.

Bu yöntemsel yaklaşım, **belgelerin sistematik ve içeriksel analizi** yoluyla (Bowen, 2009) mekânsal eşitsizliklerin ve direniş pratiklerinin kuramsal kavramlarla nasıl örtüştüğünü açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Özellikle **eleştirel kent kuramlarıyla** (Brenner et al., 2012; Marcuse, 2009) saha arasında kurulan bu geçişlilik, kuram ve uygulama arasında köprü kurmaya yönelik bir sentez çabasıdır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Neoliberal kentleşme süreçlerinin yol açtığı mekânsal eşitsizlikleri ve toplumsal dışlanma biçimlerini anlayabilmek için güçlü bir kuramsal temel gereklidir. Bu bağlamda çalışma, kent sosyolojisi literatüründe öne çıkan üç kuramcı olan Henri Lefebvre, David Harvey ve Manuel Castells'in yaklaşımlarını esas alarak çok boyutlu bir analiz zemini sunmayı amaçlamaktadır. Her üç düşünür de kenti yalnızca fiziksel bir yapı olarak değil; sınıfsal tahakkümün, kültürel mücadelelerin ve kolektif direniş biçimlerinin üretildiği dinamik bir toplumsal alan olarak ele alır (Lefebvre, 1991b; Harvey, 2005; Castells, 1996). Aşağıdaki alt başlıklarda bu kuramcılarının temel kavramları açıklanmakta ve çalışma kapsamında değerlendirilen Türkiye örnekleriyle nasıl kesiştikleri analiz edilmektedir.

Henri Lefebvre: Mekânın Üretimi ve Kent Hakkı

Henri Lefebvre, modern kent kuramları içerisinde mekânın toplumsal bir üretim süreci olduğunu ileri sürerek kent çalışmalarına radikal bir yön kazandırmıştır. Ona göre mekân, yalnızca fiziksel bir zemin ya da doğal bir varlık değil; aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, iktidar pratiklerinin ve tarihsel mücadelelerin hem ürünü hem de yeniden üretildiği bir düzlemdir (Lefebvre, 1991b). Lefebvre'nin *The Production of Space* adlı eserinde ortaya koyduğu bu yaklaşım, kentlerin biçimsel yapılanmasının arkasında yatan sosyoekonomik dinamikleri analiz etmeyi mümkün kılar.

Lefebvre, mekânı üçlü bir boyutta ele alır:

- Algılanan mekân (perceived space), gündelik yaşam pratiklerinin şekillendirdiği fiziksel ortamı;
- Tasarlanan mekân (conceived space), planlamacıların ve iktidarın ideolojik müdahalelerini;

- Yaşanan mekân (lived space) ise öznel deneyimlerin ve kolektif tahayyüllerin oluştuğu kültürel düzlemi ifade eder (Lefebvre, 1991b; Soja, 1996). Bu üçlü ayrım, kentte yaşanan eşitsizlikleri yalnızca ekonomik değil, kültürel ve politik boyutlarıyla da değerlendirmeye olanak tanır.

Lefebvre'nin kentleşmeye dair en önemli katkılarından biri "kent hakkı" (right to the city) kavramıdır. Bu hak, yalnızca kent hizmetlerine erişimi değil; aynı zamanda mekânın üretiminde söz sahibi olma, katılım ve kolektif sahiplenme anlamına gelir (Lefebvre, 1996; Purcell, 2002). Özellikle neoliberal kentleşme bağlamında bu hak talebi, rant odaklı dönüşümlere, kamusal alanların özelleştirilmesine ve mekânsal dışlamaya karşı kolektif bir direnç çerçevesi sunar.

"Kent hakkı" kavramı günümüzde sosyal hareketler tarafından benimsenmiş ve yeniden yorumlanmıştır. Lefebvre'ye göre kent, sadece "yaşanılan" değil, aynı zamanda "talep edilen" bir mekândır; bu talep yalnızca barınma hakkını değil, aynı zamanda kimlik, aidiyet ve toplumsal adalet taleplerini de içerir (Lefebvre, 1996; Harvey, 2008). Türkiye özelinde Sulukule ve Tarlabası gibi örnekler, bu hakka yönelik ihlallerin —Sulukule'de Roman yurttaşların zorla yerinden edilmesi (Uysal, Ü. E., 2012), Tarlabası'nda çok kültürlü mahalle dokusunun tasfiyesi (Bartu Candan & Kolluoğlu, 2008)— yanı sıra, Lefebvreci anlamda mekânın yeniden sahiplenilmesine yönelik toplumsal direnişleri de barındırmaktadır (bu süreçler ilerleyen bölümde ayrıntılı olarak incelenmektedir).

David Harvey: Sermaye, Mekân ve Mekânsal Adalet

David Harvey, kentleşme süreçlerini sermaye birikiminin mekânsal mantığı üzerinden analiz eden eleştirel bir coğrafyacı ve Marksist kuramcıdır. Harvey'e göre, kapitalist sistem doğası gereği krizler üretir ve bu krizleri aşmak için mekânı dönüştürür. Bu dönüşüm, onun "birikim yoluyla el koyma" (accumulation by dispossession) olarak tanımladığı mekanizma üzerinden işler (Harvey, 2005). Özelleştirme, kamusal mülkiyetin devri, mekânsal yeniden değerlendirme ve düşük gelirli grupların tahliyesi gibi süreçler, bu mekanizmanın temel bileşenleridir.

Neoliberal kentleşme pratiklerinde belirginleşen bu süreç, yalnızca fiziksel bir yeniden yapılanma değil; aynı zamanda toplumsal gruplar arasındaki güç ilişkilerinin mekâna yansıtılmasıdır. Harvey, sermayenin kentsel mekânı birikim aracı olarak kullanmasını "mekânın girişimcileştirilmesi" (entrepreneurial urbanism) olarak tanımlar (Harvey, 1989). Bu yaklaşım, kentsel planlamanın piyasa öncelikleriyle uyumlu hâle gelmesini ve toplumsal adaletin geri planda kalmasını beraberinde getirir.

Harvey'in önemli kavramlarından biri olan mekânsal adalet (spatial justice), yalnızca mekânın fiziksel dağılımını değil, bu dağılımın sınıfsal, etnik ve kültürel sonuçlarını da

dikkate alan bir adalet anlayışını içerir (Harvey, 1996; Soja, 2010). Adil kentleşme, yalnızca hizmetlere eşit erişimi değil, karar alma süreçlerine katılımı, mekân üzerindeki kolektif söz hakkını ve müşterek kullanım hakkını da kapsar.

Türkiye bağlamında Fikirtepe ve Tarlabası gibi dönüşüm projeleri, Harvey'in "birikim yoluyla el koyma" kavramsallaştırmasının güncel örnekleri arasında değerlendirilebilir. Fikirtepe'de 2010 sonrasında hızlanan yeniden yapılanma sürecinde mülk sahiplerinin baskı altında taşınmaya zorlanması (Ünver & Suri, 2020); Tarlabası'nda ise 2006'dan itibaren uygulanan yenileme projesiyle çok kültürlü mahalle dokusunun çözülmesi (Karaman, 2013), bu örüntünün somut yansımalarını oluşturmaktadır (bu örnekler "Saha Analizi" bölümünde ayrıntılı biçimde incelenmektedir). Bu bölgelerde düşük gelirli grupların tahliyesi, mülkiyet yapısının yeniden şekillendirilmesi ve kentsel mekânın yüksek gelir gruplarına yönelik dönüştürülmesi, teorik çerçevede belirtilen yapısal eğilimlerle örtüşmektedir (Bartu Candan & Kolluoğlu, 2008; Eraydın & Taşan-Kok, 2013). Bu tür projelere yönelik toplumsal tepkiler ise mekânsal adaletsizliklere karşı gelişen alternatif kent tahayyüllerinin habercisi niteliğindedir.

Harvey'in kent hakkı anlayışı, Lefebvre ile benzer biçimde, yalnızca barınma talebine değil; mekânın demokratikleşmesi, müşterekleştirilmesi ve dayanışmacı biçimde yeniden inşasına işaret eder (Harvey, 2008). Bu kuramsal yaklaşım, hem mevcut eşitsizliklerin eleştirisinde hem de daha adil ve kapsayıcı kentler üzerine düşünmede önemli bir referans noktası sunmaktadır.

Manuel Castells: Ağ Toplumu, Kentsel Hareketler ve Direniş

Manuel Castells, çağdaş kent sosyolojisinin öncü kuramcılarının biri olarak, kentleri yalnızca fiziksel alanlar değil; aynı zamanda bilgi, iletişim ve sembolik güç ilişkilerinin iç içe geçtiği karmaşık ağ sistemleri olarak tanımlar. "Ağ toplumu" (network society) kuramı, bilgi üretimi ve dolaşımı ekseninde şekillenen yeni toplumsal yapıları analiz ederken, kent mekânını dijital çağın mücadele ve temsil alanlarından biri olarak konumlandırır (Castells, 1996, 2000).

Castells'e göre kentsel hareketler, klasik anlamda mekânsal düzenlemelere karşı çıkışın ötesinde; kimlik, kültürel ifade ve demokratik katılım gibi çok boyutlu taleplerle şekillenen kolektif eylemlerdir. Bu hareketler, kentleri yalnızca yaşam alanı değil, aynı zamanda "hakların sahnelendiği" toplumsal alanlar olarak yorumlamaya imkân sağlar (Castells, 1983). Kentsel mücadeleler, bu çerçevede yalnızca fiziksel müdahalelere değil; aynı zamanda temsil, görünürlük ve aidiyet krizlerine de yanıt üretme potansiyeli taşır.

Castells'in bir diğer özgün katkısı, dijital iletişim teknolojilerinin bu mücadeleler üzerindeki dönüştürücü etkis-

ine dair çözümlemeleridir. Ona göre, günümüz toplumsal hareketleri "bilgi kodları" ile "iktidar kodları" arasındaki çatışmanın bir yansıması olarak şekillenmektedir (Castells, 2012). Sosyal medya platformları ve dijital mecralar, bu bağlamda yalnızca örgütlenme araçları değil; aynı zamanda yeni bir kamusal alanın yaratıldığı sembolik ve kültürel uzamlardır.

Türkiye bağlamında dijitalleşen kent hareketleri, Castells'in kuramsal yaklaşımına uygun biçimde, kentsel dönüşüm süreçlerine karşı gelişen kolektif tepkilerin yeni iletişim ağları üzerinden görünürlük kazandığı örnekler sunmaktadır. Bu bağlamda Sulukule Platformu'nun 2006-2010 yılları arasındaki dijital dayanışma ağları (Uysal, Ü. E., 2012) ile Fikirtepe'de sosyal medya üzerinden örgütlenen sakin grupları (Ünver & Suri, 2020), bu sürecin somut yansımalarını oluşturmaktadır (bu örnekler ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır). Bu hareketler, yalnızca fiziksel mekânın savunusuna değil; aynı zamanda toplumsal eşitlik, ifade özgürlüğü, katılım ve müşterek kamusal alanların korunmasına yönelik taleplerin kamusal dolaşıma açılmasına dayanmaktadır. Bu yönüyle dijital mecralar, kent hakkı ve mekânsal adalet eksenli taleplerin örgütlendiği, paylaşıldığı ve geniş toplumsal kesimlere ulaştırıldığı alternatif kamusal alanlar olarak işlev görmektedir (Castells, 2012; Coşkun Tuna & Türkölmez, 2023; Bilgili, 2025).

Castells'in kuramı, neoliberal kentleşme karşıtı mücadelelerin yalnızca yerel ölçekte değil; aynı zamanda küresel dijital ağlar aracılığıyla birbirine bağlanarak ortak bir "şehir hakkı söylemi" ürettiğini göstermesi açısından kent sosyolojisine önemli katkılar sunar. Bu çerçevede, dijitalleşme ile mekânsal pratiklerin kesişiminde yeni bir kentsel yurttaşlık biçiminin filizlendiği savunulabilir.

Kuramsal Sentez ve Güncel Yaklaşımlar

Henri Lefebvre, David Harvey ve Manuel Castells'in kuramları, farklı kuramsal kökenden gelseler de neoliberal kentleşmenin farklı ve tamamlayıcı boyutlarını anlamaya olanak tanır. Lefebvre (1991a), mekânın toplumsal üretimi ve "kent hakkı" kavramlarıyla kentleşmenin sınıfsal ve kültürel boyutlarına ışık tutarken; Harvey (2008), sermayenin mekânsal dolaşımı ve "birikim yoluyla el koyma" analizleri aracılığıyla bu sürecin yapısal-ekonomik boyutunu açığa çıkarır. Castells (1996) ise iletişim teknolojilerinin, bilgi kapitalizminin ve dijitalleşen kent yaşamının yeni direniş biçimlerini nasıl şekillendirdiğini göstererek kent mücadelelerinin ağ temelli doğasına vurgu yapar.

Bu üç kuramcı, her ne kadar farklı düzeylerde analiz yapsalar da, kentlerin giderek metalaşan, dışlayıcı ve parçalanmış yapısına karşı ortak bir eleştirel duruş sergilerler. Neil Brenner'in (2014) geliştirdiği "planetar kentleşme" tezi ise bu eleştirel çerçeveyi daha geniş bir ölçüğe taşıyarak kentleşmenin yalnızca belirli metropol alanlarla sınırlı ol-

madığını, küresel ölçekte bütün mekânı kapsayan bir süreç hâline geldiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, neoliberal küreselleşme bağlamında kentsel politikaların hem mekânsal hem de yönetsimsel olarak nasıl yeniden ölçeklendiğini açıklamak açısından önem taşımaktadır. Türkiye'deki mega projeler, kentsel rant politikaları ve çevresel dönüşümler de bu küresel dinamiklerin yerel düzeydeki yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Harvey'in (2009) mekânsal adaletsizlik ve sermayenin kent üzerindeki tahakkümü üzerine vurgusu, Lefebvre'in (1996) kolektif sahiplenmeye dayalı "kent hakkı" yaklaşımıyla örtüşürken; Castells'in (1996) iletişim ağları üzerinden gelişen yeni toplumsal hareketler kuramı, Lefebvre'in (1991a) "yaşanan mekân" kavramıyla kuramsal bir kesişim içerisindedir. Özellikle Türkiye gibi hızlı kentleşen ve neoliberal yeniden yapılanma süreçlerini deneyimleyen ülkelerde, bu kuramsal yaklaşımların birlikte kullanılması, kentsel dönüşüm süreçlerine dair çok boyutlu açıklamalar sunmaktadır.

Lefebvre ve Harvey'e yönelik eleştiriler (örneğin Purcell, 2002; Roy, 2009), bu kuramların evrenselci eğilimleri ve Batı-merkezli bakış açıları üzerine odaklansa da, güncel literatürde bu eleştirilerin karşısında önemli yeniden yorumlamalar da yer almaktadır. Örneğin kent hakkı kavramı, Latin Amerika'da ve Asya'daki çeşitli kent çalışmalarında yerel bağlamlara uyarlanarak yeniden şekillendirilmiştir (Ghertner, 2011; Rodriguez & Sugranyes, 2015). Benzer biçimde, Harvey'in sermaye döngüsüne dayalı analizleri Türkiye'deki kentsel dönüşüm süreçlerini açıklamak açısından hâlâ işlevsel bir kuramsal çerçeve sunmaktadır (Kuyucu, 2018). Bu bağlamda, kuramsal eleştiriler yalnızca bir sınırlılık değil, aynı zamanda kavramların farklı toplumsal ve mekânsal bağlamlarda yeniden düşünülmesine imkân veren bir açılım olarak değerlendirilmelidir.

Bu kuramsal çözümlemelerin saha verileriyle nasıl keştiğini göstermek amacıyla, aşağıda Lefebvre, Harvey ve Castells'in yaklaşımlarının Türkiye'deki kentsel dönüşüm örnekleriyle ilişkisini özetleyen bir tablo sunulmuştur.

TÜRKİYE'DE NEOLİBERAL KENTLEŞME, MEKÂNSAL EŞİTSİZLİK VE KENTSEL DÖNÜŞÜM ÖRNEKLERİ

1980 sonrası dönemde Türkiye'de kentleşme süreçleri, neoliberal politika yaklaşımlarının etkisiyle önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu süreçte kent mekânı giderek artan biçimde piyasa mekanizmalarına açılmış; kentsel yeniden yapılanma sermaye birikim stratejileriyle daha doğrudan ilişkilendirilmiş ve sosyal konut politikalarında yapısal değişimler yaşanmıştır (Öktem, 2011; Erman, 2015). Özellikle 2000'li yıllardan itibaren, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) öncülüğünde uygulamaya konulan "kentsel dönüşüm" projeleri, barınma hakkı, katılım ve mekânsal adalet gibi temel ilkeler açısından sosyal bilimler literatüründe geniş tartışmalara konu olmuştur.

Bu dönüşüm, Neil Brenner'in (2014) "kentleşmenin planetarlaşması" teziyle birlikte okunabilir; kentsel müdahalelerin yalnızca yerel değil, küresel neoliberal sermaye hareketlerinin etkisiyle şekillendiği vurgulanmalıdır.

Sulukule Kentsel Dönüşüm Projesi: Kapsayıcılık ve Kültürel Süreklilik Tartışmaları

Sulukule, İstanbul'un Fatih ilçesinde, Roman yurttaşların uzun yıllar yaşadığı ve kültürel mirasıyla öne çıkan bir mahalledir. 2005 yılında başlatılan yenileme projesi kapsamında mahallenin dönüşümü planlanmış, mevcut yapı stoğu büyük ölçüde yıkılarak yeni konut projeleri hayata geçirilmiştir. Bu süreç, Henri Lefebvre'in mekânın toplumsal olarak üretildiğine ilişkin yaklaşımı çerçevesinde, kent sakinlerinin planlama süreçlerine katılım düzeyi ve mekân üzerindeki söz hakkı bakımından kritik bir örnek oluşturmaktadır (Lefebvre, 1991).

Roman yurttaşların konutlarının kamulaştırılması ve çok sayıda hanenin kentin çeperlerindeki TOKİ konutlarına taşınması, David Harvey'in "birikim yoluyla el koyma" kavramı ile açıklanabilecek mekânsal yeniden yapılanma dinamikleriyle yakından ilişkilidir (Harvey, 2005). Bu bağlamda kentsel dönüşüm, yalnızca fiziksel çevrenin yenilenmesi değil; aynı zamanda mülkiyet ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi, yerinden edilme pratikleri-

Tablo 1. Lefebvre, Harvey, Castells ve Bourdieu'nün kuramsal yaklaşımlarının Türkiye'deki kentsel dönüşüm örnekleriyle ilişkilendirilmesi

Kuramcı	Temel Yaklaşımı	Türkiye'den Örnek
Lefebvre	Mekânın toplumsal üretimi	Sulukule → Kolektif aidiyetin yok edilmesi Tarlabaşı → Merkezde kalma hakkının ihlali
Harvey	Sermaye birikimi ve mekânsal stratejiler	Fikirtepe → Sermaye odaklı planlama, rant aktarımı Tarlabaşı → Kamusal mülkiyetin özel sektörel devri
Castells	Mekân, bilgi ve toplumsal hareketler ilişkisi	Sulukule → Dijital temelli hak mücadelesi Fikirtepe → Medyada görünür bireysel tepkiler Genelde: Mekânsal direnişin dijitalleşmesi
Bourdieu	Sınıf, habitus ve sermaye ilişkileri	Tarlabaşı → Sınıfsal dışlanma, kültürel uyumsuzluk, sembolik tahakküm

nin yoğunlaşması ve yerel toplumsal dokunun çözülmesi anlamına gelmiştir. Nitekim bu süreç, mahalle sakinlerinin itirazlarını yalnızca barınma sorunu etrafında değil, kolektif hafıza, kültürel süreklilik ve kent hakkı ekseninde görünür kılmıştır (Soykan, 2025).

Sulukule örneği, Lefebvre'in üçlü mekân ayrımı ile birlikte düşünüldüğünde, yalnızca fiziksel mekânın değil; aynı zamanda yaşanan mekânın, sembolik aidiyetlerin ve kolektif tahayyüllerin de dönüştürüldüğü bir kriz alanına işaret etmektedir. Bu nedenle Soja'nın (1996) "üçüncü mekân" yaklaşımı, Sulukule'de yaşanan dönüşümün yalnızca maddi değil, aynı zamanda deneyimsel ve kültürel boyutlarını da görünür kılmaktadır. Giritlioğlu (2023), bölgedeki kentsel dönüşümün yerel halkın yaşam kalitesi üzerindeki olumsuz etkilerini ve derinleşen yoksulluk pratiklerini inceleyerek, projenin toplumsal maliyetinin mekânsal adaletsizliklerle nasıl pekiştiğini ortaya koymaktadır.

Sulukule'de fiziksel yıkıma karşı geliştirilen kolektif tepki, Türkiye'de dijitalleşen kent hareketlerinin erken ve dikkat çekici örneklerinden birini oluşturmaktadır. Sulukule Platformu gibi oluşumlar aracılığıyla yürütülen bu süreç, mahalle sakinleri ile bağımsız aktivistlerin bir araya geldiği ve kentsel dönüşüme karşı kolektif bir direniş hattı oluşturduğu bir kentsel toplumsal hareket örneği sunmaktadır (Uysal, Ü. E., 2012). Bu hareket, yalnızca yerel bir mekân savunusu değil; aynı zamanda kent hakkı, katılım ve temsil taleplerinin görünürlük kazandığı daha geniş bir mücadele alanına dönüşmüştür. Bu bağlamda dijital mecralar, Castells'in (2012) vurguladığı üzere, alternatif bilgi kodlarının üretildiği, kolektif taleplerin dolaşıma sokulduğu ve yeni kamusal biçimlerinin olduğu hibrit alanlar hâline gelmiştir (Castells, 2012).

Tarlabaşı Yenileme Projesi: Mekânsal Kimlikler ve Sosyal Dönüşüm

Tarlabaşı, tarihsel olarak çok kültürlü bir yapıya sahip olup, farklı etnik ve toplumsal grupların yaşadığı bir mahalle olarak dikkat çekmektedir. 2006 yılında "yenileme alanı" ilan edilmesiyle birlikte, bölgedeki yapılar dönüşüm projeleri kapsamında yeniden şekillendirilmiştir (Karaman, 2013). Lefebvre'in "merkezde kalma hakkı" yaklaşımı bu örnekte önem kazanmakta; bireylerin fiziksel mekânda kalmanın ötesinde sosyo-kültürel aidiyetlerinin sürdürülebilirliği açısından değerlendirme yapma imkânı sunmaktadır (Lefebvre, 1996).

David Harvey'in "kentsel mekânın metalaşması" kuramı çerçevesinde, düşük gelirli grupların mülkiyetlerinin kamusal gerekçelerle el değiştirmesi ve yerlerine yeni projeler inşa edilmesi, yeniden değer üretimi üzerinden açıklanabilir (Harvey, 2005; Eraydın & Taşan-Kok, 2013).

Bu bağlamda, Bourdieu'nün (1990) "habitus" ve "alan" (field) kavramları, Tarlabaşı'nda yaşanan mekânsal yeniden yapılanmanın, toplumsal sınıflar arası sembolik mücadelele-

er ve kültürel dışlanma biçimleriyle nasıl iç içe geçtiğini analiz etmeye olanak tanır. Yerel direnişin daha sınırlı kalması ise Castells'in "kamusal kimlik" ve dijital ağlara erişim üzerinden şekillenen yeni sosyal hareketler kuramı ile birlikte değerlendirilebilir (Castells, 2012).

Fikirtepe Dönüşüm Süreci: Piyasa Aktörleri, Belirsizlik ve Kentsel Gündem

Kadıköy ilçesindeki Fikirtepe Mahallesi, Türkiye'de yerinde dönüşüm uygulamalarının dikkat çekici örneklerinden biri olmuştur. 2010 yılında riskli alan ilan edilmesinin ardından başlatılan süreçte, özel sektör yatırımları ve malik rızasına dayalı bir dönüşüm modeli uygulanmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda karşılaşılan sözleşme sorunları, finansal krizler ve yarım kalan projeler, sürecin sosyal ve mekânsal etkilerini tartışılmalı hâle getirmiştir (Eseler & Gençkaya, 2023).

David Harvey'in "girişimci kent" yaklaşımıyla açıklanabilecek bu süreçte, devletin yönlendirici rolünü özel sektöre bırakması planlama süreçlerini dönüştürmüştür; Fikirtepe örneğinde de görüldüğü üzere uygulamalar çoğu zaman kamu yararı ve planlama ilkeleriyle gerilimli bir ilişki üretmiştir (Harvey, 1989; Ünver & Suri, 2020). Lefebvre'in "çelişkili mekân üretimi" kavramı, bu çifte durumu; yani bir yandan ekonomik değer yaratma çabasını, diğer yandan belirsizlik ve güvensizlik duygusunun hâkim olduğu sosyal ortamı anlamlandırmak açısından işlevseldir (Lefebvre, 1991b).

Ayrıca Castells'in ağ dışı bırakılmış gruplar kuramı çerçevesinde, Fikirtepe örneğinde yurttaşların karar alma süreçlerine yeterince dâhil edilmediği ve planlamanın şeffaflık ilkesinden uzaklaştığı yönünde değerlendirmeler yapılmaktadır (Castells, 1996). Buna ek olarak, Marcuse'nin (2009) "kent hakkının elitist dönüşümü" eleştirisi, Fikirtepe gibi projelerde kent hakkının giderek yalnızca sermaye gruplarının erişebileceği ayrıcalıklı bir alan haline geldiğini göstermektedir.

Sulukule, Tarlabaşı ve Fikirtepe örnekleri, Türkiye'de neoliberal kentleşme pratiklerinin farklı toplumsal kesimler üzerindeki etkilerini ve bu süreçlere karşı gelişen tepkilerin çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Bu alanlarda yaşanan dönüşüm, yalnızca fiziksel bir yeniden yapılanma değil; aynı zamanda mekânsal adalet, kültürel aidiyet ve yurttaşlık hakları açısından da çok katmanlı bir dönüşüme işaret etmektedir. Aşağıdaki tablo, söz konusu üç kentsel dönüşüm alanını temel özellikleri, sorun alanları ve direniş biçimleri açısından karşılaştırmalı olarak özetlemektedir (Bartu Candan & Kolluoğlu, 2008; Karaman, 2013; Kuyucu & Ünsal, 2010; Eraydın & Taşan-Kok, 2013).

KÜRESEL VAKA KARŞILAŞTIRMALARI: BREZİLYA, FRANSA VE ABD ÖRNEKLERİ

Neoliberal kentleşme, farklı coğrafyalarda benzer dışlama biçimlerine yol açmakta; bu süreçlere karşı gelişen

Tablo 2. Sulukule, Tarlabası ve Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projelerinin Karşılaştırmalı Özellikleri

Alan	Dönüşüm Yılı	Etkilenen Grup	Planlama Modeli	Temel Sorun	Direnış Biçimi
Sulukule	2005–2010	Roman halkı	TOKİ+ Belediyeler	Tahliye, kültürel yıkım	Hak temelli kampanya
Tarlabası	2006–2014	Göçmenler, yoksullar	Özel sektör+ İBB	Gentrifikasyon, kimlik kaybı	Zayıf direniş, STK raporlaması
Fikirtepe	2010–2022	Mal sahipleri, kiracılar	Yerinde dönüşüm–özel sektör	Yarım kalan projeler, güvensizlik	Medya görünürlüğü, bireysel protestolar

toplumsal tepkiler hem yerel hem de evrensel hak mücadelelerini şekillendirmektedir. Türkiye’de Sulukule, Fikirtepe ve Tarlabası örneklerinde gözlemlenen mekânsal eşitsizlik ve direniş biçimleri, küresel ölçekte de benzer temalarla karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Brezilya, Fransa ve ABD gibi ülkelerdeki kentsel dönüşüm uygulamaları, çalışmanın kuramsal çerçevesinin evrensel geçerliliğini sınamak açısından önemli örnekler sunmaktadır.

Brezilya – Rio de Janeiro’da Favela Politikaları

Rio’nun yoksul mahallelerinde, özellikle 2014 Dünya Kupası ve 2016 Olimpiyat Oyunları öncesinde uygulanan güvenlik merkezli kentsel dönüşüm politikaları, “temizleme” mantığıyla yürütülmüş; binlerce kişi zorla tahliye edilmiştir. Bu müdahaleler, Henri Lefebvre’in (1996) “kent hakkı” kavramıyla çelişmekte ve kamusal alanların piyasa temelli yeniden düzenlenmesine neden olmaktadır. Ancak bu dönüşüm sürecinde ortaya çıkan mahalle temelli direniş hareketleri, Castells’in (2010) vurguladığı “kentsel toplumsal hareketler”in Latin Amerikadaki güçlü örneklerini oluşturmaktadır.

Fernandes (2007), Rio’daki favelaların mekânsal dışlanma, yasal güvencesizlik ve devlet şiddetiyle nasıl biçimlendiğini göstererek, kent hakkının yalnızca fiziksel bir alan talebi değil; aynı zamanda hak temelli yurttaşlık talebi olduğuna dikkat çeker. Türkiye bağlamında Sulukule ile karşılaştırıldığında, her iki örnekte de devlet güdümlü tahliye süreçlerinin uluslararası etkinlikler ya da kentsel “yenileme” söylemleri arkasına sığınarak meşrulaştırdığı ve Roman/yoksul kesimlerin hukuki güvenceden yoksun biçimde yerinden edildiği görülmektedir (Uysal, Ü. E., 2012; Karaman, 2013).

Fransa – Paris Banliyöleri

Fransa’da, özellikle Paris çevresindeki banliyölerde 2005 yılında patlak veren gençlik isyanları, mekânsal dışlanmanın, yapısal ırkçılığın ve sınıfsal ayrışmanın kent ölçeğinde nasıl tezahür ettiğini ortaya koymuştur. Bu durum, Lefebvre’in (1996) “merkezde kalma hakkı” yaklaşımıyla birlikte ele alınabilir. Devletin “yeniden canlandırma” adı altında yürüttüğü politikalar, çoğu zaman gentrifikasyon etkisi yaratarak mevcut toplulukları daha da marjinalleştirmiştir.

Loïc Wacquant (2008), bu süreci “ileri marjinallik” kavramıyla açıklayarak, yalnızca maddi yoksunluğa değil;

aynı zamanda kurumsal etiketleme ve ceza adalet sisteminin yoğun baskısı altında gelişen çok katmanlı dışlanma biçimlerine işaret etmektedir. Türkiye bağlamındaki Tarlabası örneğiyle karşılaştırıldığında, Paris banliyöleriyle ortak bir örüntü dikkat çekmektedir: her iki kentte de göçmen ve azınlık toplulukları, hem mekânsal marjinalleşmeye hem de devletin “dönüşüm” söylemi altında yürüttüğü kentsel müdahalelere eş zamanlı biçimde maruz kalmaktadır (Bar-tu Candan & Kolluoğlu, 2008; Wacquant, 2008).

ABD – New York’ta Gentrifikasyon Süreci

New York’ta Brooklyn, Harlem ve Lower East Side gibi semtlerde görülen gentrifikasyon süreçleri, David Harvey’in (2008) “birikim yoluyla el koyma” analizinin çarpıcı örnekleri arasındadır. Artan kira fiyatları, kültürel homojenleşme ve kitlesel yerinden edilmeler, mekânın yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda simgesel olarak da dönüştürüldüğünü göstermektedir.

Neil Smith (1996), bu süreci “kâr boşluğu” (rent gap) kavramıyla açıklarken, düşük gelirli grupların sistematik biçimde dışlandığını ortaya koyar. Bu dönüşüm aynı zamanda Castells’in (1996) ağ toplumu kuramıyla da örtüşmekte ve bilgi kapitalizminin kent dokusunu yeniden şekillendirdiği bir bağlam sunmaktadır. Türkiye özelinde Fikirtepe ile karşılaştırıldığında, New York’taki kâr boşluğu dinamiğinin benzer bir biçimde işlediği görülmektedir: her iki kentte de düşük gelirli mahallelerin merkezi konumu, sermaye birikiminin önünde bir fırsat olarak değerlendirilmiş; mülk sahipleri ve kiracılar ekonomik baskı ve hukuki belirsizlik yoluyla tasfiye edilmiştir (Kuyucu & Ünsal, 2010; Smith, 1996).

Kültürel Sermaye ve Tüketim Mekânları (Sharon Zukin)

Zukin (2010), kentsel mekânların kültürel sermaye ve tüketim odaklı dönüşümünü analiz ederek, bu süreçlerin özgün toplulukların silinmesine, kimliklerin homojenleşmesine ve otantik kamusal alanların metalaşmasına neden olduğunu savunur. Ona göre, sanat, gastronomi, mimari gibi kültürel göstergeler, bir yandan “yaratıcı sınıf” gibi yeni toplumsal aktörleri cezbetse de, öte yandan tarihsel ve yerel bağlamlara ait yaşam pratiklerini görünmez kılar. Bu süreç, kentsel dışlanmanın yalnızca fiziksel ve ekonomik değil; aynı zamanda sembolik ve kültürel düzeyde de gerçekleştiğini ortaya koyar.

Zukin'in analizleri, New York'un SoHo ve Williamsburg gibi mahallelerinde gözlemlenen dönüşüm dinamikleri üzerinden örneklenmiş olsa da, benzer eğilimlerin İstanbul, Paris ya da Rio gibi küresel kentlerde de gözlenebileceği açıktır. Bu bağlamda, Zukin'in kuramsal çerçevesi, küresel neoliberal kentleşmenin kültürel boyutunu anlamlandırmak açısından tamamlayıcı bir perspektif sunar.

Sonuç olarak, bu küresel örnekler Türkiye'deki kentleşme pratiklerinin istisnai olmadığını; aksine küresel neoliberal düzenin yerel izdüşümleriyle şekillendiğini göstermektedir. Lefebvre, Harvey ve Castells'in kuramsal yaklaşımları, yalnızca yerel bağlamda değil, küresel ölçekte de mekânsal adaletsizlikleri ve kentsel direniş biçimlerini anlamlandırmada güçlü bir kuramsal zemin sunmaktadır. Kent, her coğrafyada hem bir çatışma alanı hem de kolektif mücadelelerin yeniden üretildiği bir müşterek olarak varlığını sürdürmektedir.

KATKILAR, SINIRLILIKLAR VE GELECEK ARAŞTIRMALAR İÇİN ÖNERİLER

Bu çalışma, kent sosyolojisi literatürüne kuramsal düzeyde üç önemli katkı sunmaktadır. İlk olarak, literatürde genellikle bağımsız ele alınan Henri Lefebvre (1991), David Harvey (2009) ve Manuel Castells'in (1996) kuramsal yaklaşımları ilişkisel bir çerçevede bir araya getirilerek neoliberal kentleşme, mekânsal dışlanma ve direniş ilişkisi disiplinler arası bir perspektifle değerlendirilmektedir. Bu karşılaştırmalı ve ilişkilendirici yaklaşım, söz konusu kuramcılarının fikirlerinin yalnızca kuramsal değil; aynı zamanda sahaya uyarlanabilir yönlerini de ortaya koymaktadır.

İkinci olarak, Türkiye'den seçilen Sulukule, Fikirtepe ve Tarlabası örnekleri üzerinden yapılan analiz, kuram ile saha arasındaki ilişkiyi görünür kılmakta ve yerel özgünlüklerin evrensel kent hakkı mücadelesiyle nasıl kesiştiğini göstermektedir (bkz. Kuyucu & Ünsal, 2010; Karaman, 2013). Üçüncü katkı ise, Brezilya, Fransa ve ABD'den küresel vaka karşılaştırmalarıyla desteklenen çok ölçekli analiz çerçevesidir. Bu sayede, neoliberal kentleşmenin küresel düzlemdeki benzerlikleri ve yerel farklılıkları ortaya konularak karşılaştırmalı bir kuramsal değerlendirme sunulmuştur (Holston, 2008; Marcuse, 2009).

Ancak çalışmanın bazı sınırlılıkları da göz ardı edilmelidir. Öncelikle, seçilen küresel örnekler (Rio, Paris banliyöleri, New York) Batı merkezli bir ağırlık taşımaktadır; Asya ve Afrika gibi farklı sosyo-politik bağlamlara sahip bölgeler bu incelemenin dışında kalmıştır. Ayrıca, saha verileri ikincil kaynaklara dayandığı için doğrudan gözlem ya da nitel mülakatlarla desteklenmiş derinlemesine vaka analizleri sunulamamıştır. Bu durum, direniş biçimlerinin öznel deneyimleriyle ilişkilendirilmesini sınırlamıştır.

Gelecek araştırmalar için şu yönlendirmeler yapılabilir:

- Bölgesel çeşitlilik: Güneydoğu Asya, Orta Doğu ve Afrika kentleri gibi farklı bağlamlardan örneklerin dâhil

edilmesi, kent hakkı mücadelelerinin kültürel ve politik bağlamlarda nasıl şekillendiğine dair daha geniş bir perspektif sağlayabilir.

- Yeni tematik açılımlar: Özellikle dijital aktivizmin ve sosyal medyanın kentsel direniş pratikleri üzerindeki etkisi daha detaylı biçimde incelenebilir (Castells, 2012). Kent hakkı mücadelesinin dijital kamusalılıkta nasıl tezahür ettiğine dair araştırmalar önem kazanmaktadır.

- Çok ölçekli analizler: Direniş biçimlerinin mahalle ölçeğinden kent ölçeğine, hatta ulusötesi ağlara kadar nasıl farklılaştığına dair çok katmanlı çalışmalar geliştirilmelidir.

- Katılımcı yöntemler: Gelecek araştırmalarda, yerel toplulukların sesini daha güçlü bir şekilde duyuracak katılımcı araştırma tekniklerine (örneğin, etnografi, katılımcı eylem araştırması) ağırlık verilmesi önerilmektedir (Cornwall & Jewkes, 1995).

Bu doğrultuda, çalışma hem kuramsal zemin hem de metodolojik öneriler açısından ilerideki araştırmalar için zengin bir tartışma alanı sunmayı amaçlamaktadır.

POLİTİKA ÖNERİLERİ: KURAMSAL BAĞLANTILAR VE UYGULAMA ZORLUKLARI

Bu çalışma kapsamında analiz edilen kuramsal çerçeve doğrultusunda, neoliberal kentleşmeye karşı daha adil, kapsayıcı ve dirençli kent politikalarının geliştirilmesine yönelik aşağıdaki öneriler sunulmaktadır. Her bir öneri, Lefebvre'nin "kent hakkı", Harvey'in "mekânsal adalet" ve Castells'in "ağ toplumu" gibi kavramlarla doğrudan ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, önerilerin uygulanmasında karşılaşılabilecek başlıca engeller de değerlendirilmiştir.

1. Mekân Üretiminin Kamusal Denetimi Artırılmalıdır Kuramsal Bağlantı: Lefebvre'nin (1991a) "mekânın toplumsal üretimi" anlayışına göre, mekân yalnızca ekonomik değil, politik bir üründür. Bu bağlamda, kentsel planlama süreçlerinin piyasa aktörlerinden ziyade kamu yararını önceleyen yapılarca şekillendirilmesi gereklidir. Uygulama Zorlukları: Neoliberal politikaların hâkim olduğu yerel yönetimlerde piyasa odaklı baskılar, rant ilişkileri ve merkezi müdahaleler kamusal denetimi sınırlamaktadır.
2. Katılımcı Planlama Mekanizmaları Kurumsallaştırılmalıdır Kuramsal Bağlantı: Bu öneri, doğrudan Lefebvre'nin "kent hakkı" kavramının (1996) bir yansımasıdır. Kentlilerin planlama süreçlerine etkin katılımı, kente dair kolektif hakların somutlaşmasını sağlar. Uygulama Zorlukları: Katılımcılığın sembolik düzeyde kalması, teknik bilgiye erişim eşitsizliği ve karar alma süreçlerinin şeffaf olmaması, bu mekanizmaların etkinliğini azaltabilir.

3. Mekânsal Adalet İlkesine Dayalı Kentsel Yatırımlar Teşvik Edilmelidir Kuramsal Bağlantı: Harvey'in "mekânsal adalet" ilkesi (2008), kamu kaynaklarının mekânsal olarak adil bir biçimde dağıtılmasını savunur. Altyapı, ulaşım ve sosyal hizmet yatırımlarının dezavantajlı bölgelere yönlendirilmesi gereklidir. Uygulama Zorlukları: Siyasi önceliklerin değişkenliği, merkez-çevre ayrımı ve yatırım kararlarında lobilerin etkisi bu süreci zorlaştırabilir.
4. Kentsel Hak Mücadeleleri İçin Dijital Katılım Platformları Geliştirilmelidir Kuramsal Bağlantı: Castells'in "ağ toplumu" yaklaşımı (2010), yeni iletişim teknolojilerinin kolektif eylemi örgütlemadaki rolüne dikkat çeker. Dijital katılım araçları, yurttaşların taleplerini görünür kılmada işlevsel olabilir. Uygulama Zorlukları: Dijital bölünme, teknik altyapı eksikliği ve veri güvenliği riskleri, bu araçların kapsayıcı olmasını engelleyebilir.
5. Yerinden Edilmelere Karşı Hak Temelli Kentsel Koruma Mekanizmaları Geliştirilmelidir Kuramsal Bağlantı: Lefebvre'in "merkezde kalma hakkı" (1996) ve Harvey'in "birikim yoluyla el koyma" (2005) analizleri, zorunlu tahliyelere karşı yurttaşların mekânsal aidiyetlerinin korunmasını gerektirir. Uygulama Zorlukları: Yasal düzenlemelerin yetersizliği, tahliye süreçlerinde belirsizlik ve ekonomik gerekçelerle yapılan müdahaleler, bu hakkın kullanılmasını engellemektedir.
6. Kentsel Direnişlerin Meşrulaştırılması ve Kurumsal Güvence Altına Alınması Gereklidir Kuramsal Bağlantı: Castells'in "kentsel toplumsal hareketler" kuramı (1996), kent hakkı mücadelesini demokratik bir kamusal ifade biçimi olarak ele alır. Direnişin cezalandırılmaması ve kamusal karar süreçlerine entegre edilmesi esastır. Uygulama Zorlukları: Mevcut güvenlik politikaları, protesto hakkının bastırılması ve medyadaki olumsuz temsiller, bu sürecin kurumsallaşmasını zorlaştırmaktadır.

Bu öneriler, yalnızca ideal modeller değil; aynı zamanda mevcut yapısal engeller göz önüne alınarak gerçekçi bir biçimde kurgulanmalıdır. Bu nedenle, politika yapımcılar ile akademi, yerel yönetimler ve sivil toplum arasında daha güçlü iş birliklerinin kurulması elzemdir.

SONUÇ

Kent, yalnızca fiziksel yapıların bir araya geldiği bir çevre değil; aynı zamanda sınıfsal çatışmaların, kültürel kimliklerin ve direniş pratiklerinin üretildiği toplumsal bir mekândır. Bu çalışma, neoliberal kentleşmenin mekânsal eşitsizlikleri ve toplumsal dışlanma biçimlerini nasıl yeniden ürettiğini, buna karşı gelişen direniş pratiklerinin

ise hangi kuramsal çerçeveler aracılığıyla açıklanabileceğini incelemiştir. Bu doğrultuda Lefebvre'in mekânın üretimi, Harvey'in birikim yoluyla el koyma ve Castells'in ağ toplumu yaklaşımları, Sulukule, Tarlabası ve Fikirtepe örnekleri üzerinden birlikte değerlendirilmiştir.

Çalışmanın bulguları, neoliberal kentleşme süreçlerinin yalnızca fiziksel çevrede değil; sınıfsal, kültürel ve simgesel düzeylerde de yeni dışlanma biçimleri ürettiğini göstermektedir. Sulukule'de kültürel aidiyetin aşınması, Fikirtepe'de piyasa temelli dönüşümün yarattığı belirsizlik ve güvensizlik, Tarlabası'nda ise sosyo-mekânsal kimliklerin baskılanması bu sürecin başlıca görünüşleri olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede kentsel dönüşümün yalnızca mekânsal yenilenme anlamına gelmediği; aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, güç dağılımının ve aidiyet biçimlerinin yeniden yapılandırılması süreci olduğu anlaşılmaktadır.

Kuramsal açıdan değerlendirildiğinde, çalışma mekânın yalnızca maddi değil, aynı zamanda simgesel ve deneyimsel boyutlara sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer biçimde, dışlanma süreçlerinin yalnızca yapısal düzeyde işlemeyip gündelik yaşam içinde içselleştirilen etkiler de ürettiği görülmektedir. Ayrıca dijitalleşen kent hareketlerinin görünürlük, dayanışma ve karşı-kamusal alan oluşturma kapasitesi, güncel kent mücadelelerini anlamak bakımından önemli bir tartışma zemini sunmaktadır.

Bu çalışma, kuramsal tartışmaları Türkiye'deki seçilmiş örneklerle ilişkilendirerek neoliberal kentleşme, dışlanma ve direniş arasındaki ilişkiyi çok boyutlu biçimde değerlendirmektedir. Bununla birlikte, ele alınan kuramsal ve ampirik alanın genişliği dikkate alındığında, burada sunulan tartışmanın bazı boyutlar bakımından daha da derinleştirilmeye açık olduğu da belirtilmelidir. Bu nedenle çalışma, kapsamlı ve nihai bir model önermekten ziyade, söz konusu ilişkiselliği görünür kılmaya yönelik analitik bir çerçeve sunmaktadır.

Sonuç olarak kent hakkı, yalnızca barınma ya da mülkiyet ekseninde değil; temsil, aidiyet, katılım ve mekânsal adalet boyutlarıyla birlikte ele alınmalıdır. Türkiye örneği, neoliberal kentleşme süreçlerinin çok katmanlı eşitsizlikler ürettiğini ve buna karşı gelişen direnişlerin kültürel, toplumsal ve dijital düzeylerde şekillendiğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, kent sosyolojisi literatüründe süregelen tartışmalara Türkiye deneyimi üzerinden ölçülü bir katkı sunmaktadır.

Etik: Bu makalenin yayınlanmasıyla ilgili herhangi bir etik sorun bulunmamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması ile ilgili olarak herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Yazım Süreci Yapay Zeka Kullanımı: Beyan edilmemiştir.

Ethics: There are no ethical issues with the publication of this manuscript.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Financial Disclosure: The authors declared that this study received no financial support.

Use of AI for Writing Assistance: None declared

KAYNAKÇA

- Bartu Candan, A., & Kolluoğlu, B. (2008). Emerging spaces of neoliberalism: A gated town and a public housing project in Istanbul. *New Perspectives on Turkey*, 39, 5–46. [CrossRef]
- Bilgili, F. F. (2025). Ağ toplumunda yeni kentsel eşitsizlikler. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 60(4), 4595–4610. [Turkish] [CrossRef]
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40. [CrossRef]
- Brenner, N., Marcuse, P., & Mayer, M. (2012). *Cities for people, not for profit: Critical urban theory and the right to the city*. London: Routledge. [CrossRef]
- Brenner, N. (2014). *Implosions/Explosions: Towards a study of planetary urbanization*. Berlin: Jovis.
- Castells, M. (1983). *The city and the grassroots*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Oxford: Blackwell.
- Castells, M. (2000). *The information age: Economy, society and culture* (Vols. 1–3). Oxford: Blackwell.
- Castells, M. (2010). *The city and the grassroots: A cross-cultural theory of urban social movements*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Castells, M. (2012). *Networks of outrage and hope: Social movements in the internet age*. Cambridge: Polity Press.
- Cornwall, A., & Jewkes, R. (1995). What is participatory research? *Social Science & Medicine*, 41(12), 1667–1676. [CrossRef]
- Coşkun Tuna, P., & Türkölmez, O. (2023). Yeni toplumsal hareketler ve dijital aktivizm. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 4(2), 211–240. [Turkish] [CrossRef]
- Eseler, B., & Gençkaya, Ö. F. (2023). Kentsel dönüşüm kararlarına vatandaş katılımı: Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 291–308. [Turkish] [CrossRef]
- Eraydın, A., & Taşan-Kok, T. (Eds.). (2013). *Resilience thinking in urban planning*. Springer. [CrossRef]
- Ermann, T. (2015). Neoliberal kent projeleri ve konut politikalarının göçmen mahalle ve yaşamlarına etkisi: Göç çalışmalarına yeni bir araştırma gündemi denemesi. *İDEALKENT*, (15), 198–213. [Turkish] [CrossRef]
- Fernandes, E. (2007). Constructing the “right to the city” in Brazil. *Social & Legal Studies*, 16(2), 201–219. [CrossRef]
- Ghertner, D. A. (2011). Gentrifying the state, gentrifying participation: Elite governance programs in Delhi. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(3), 504–532. [CrossRef]
- Giritlioğlu, P. P. (2023). Kentsel Dönüşüm, Yoksulluk ve Yaşam Kalitesi Üzerine Düşünceler: Sulukule Örneği. *Kent Akademisi*, 16(3), 1861–1879. [Turkish] [CrossRef]
- Harvey, D. (1989). From managerialism to entrepreneurialism: The transformation in urban governance. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 71(1), 3–17. [CrossRef]
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press. [CrossRef]
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review*, 53, 23–40. [CrossRef]
- Holston, J. (2008). *Insurgent citizenship: Disjunctions of democracy and modernity in Brazil*. Princeton: Princeton University Press. [CrossRef]
- Karaman, O. (2013). Urban renewal in Istanbul: Reconfigured spaces, robotic lives. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(2), 715–733. [CrossRef]
- Kuyucu, T., & Ünsal, Ö. (2010). “Urban transformation” as state-led property transfer: An analysis of two cases of urban renewal in Istanbul. *Urban Studies*, 47(7), 1479–1499. [CrossRef]
- Marcuse, P. (2009). From critical urban theory to the right to the city. *City*, 13(2–3), 185–197. [CrossRef]
- Lefebvre, H. (1991a). *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H. (1991b). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Oxford: Blackwell. [CrossRef]
- Lefebvre, H. (1996). *Writings on cities*. Oxford: Blackwell.
- Öktem, B. (2011). Neoliberal küreselleşme sürecinde İstanbul’da kentsel dönüşüm. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (44), 23–40. [Turkish] [CrossRef]
- Peck, J., & Tickell, A. (2002). Neoliberalizing space. *Antipode*, 34(3), 380–404. [CrossRef]
- Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *GeoJournal*, 58(2–3), 99–108. [CrossRef]

- Rodriguez, A., & Sugranyes, A. (Eds.). (2015). *The challenge of slums: Global report on human settlements*. UN-Habitat.
- Roy, A. (2009). Why India cannot plan its cities: Informality, insurgence and the idiom of urbanization. *Planning Theory*, 8(1), 76–87. [CrossRef]
- Smith, N. (1996). *The new urban frontier: Gentrification and the revanchist city*. London: Routledge.
- Soja, E. W. (2010). *Seeking spatial justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press. [CrossRef]
- Soykan, M. (2025). Kent, sermaye ve soylulaştırma: David Harvey'in mekân kuramı bağlamında İstanbul ve Ankara örnekleri. *The Journal of Economics and Governance Studies*, 1(1), 25–39. [Turkish] [CrossRef]
- Uysal, Ü. E. (2012). Sulukule: Kentsel dönüşüm et-no-kültürel bir direniş. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (47), 136–159. [Turkish] [CrossRef]
- Ünver, M., & Suri, L. (2020). Kentsel dönüşümün fikirtepe'ye yansımaları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 2(2), 11-23. [Turkish] [CrossRef]
- Yin, R. K. (2003). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Zukin, S. (2010). *Naked city: The death and life of authentic urban places*. Oxford: Oxford University Press. [CrossRef]
- Wacquant, L. (2008). *Urban outcasts: A comparative sociology of advanced marginality*. Cambridge: Polity Press. [CrossRef]